

תהילים קכ"א¹

רוני מגידוב

א שיר למעלות

מֵאֵין יְבֹא עֲזָרִי. עֲשֵׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ.	אָשָׂא עֵינַי אֶל הַהָרִים ב עֲזָרִי מֵעַם ה'
אֶל יְנוּם שְׁמֶרְךָ. שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל.	ג אֵל יִתְּן לְמוֹט רִגְלֶךָ ד הִנֵּה לֹא יְנוּם וְלֹא יִישָׁן
ה' צִלְּךָ עַל נַד יִמְיִנֶךָ. וְיָרֵם בְּלִילָה.	ה ה' שְׁמֶרְךָ ו יוֹמָם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יִכְפֹּה
יִשְׁמַר אֶת נַפְשֶׁךָ. מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם.	ז ה' יִשְׁמֶרְךָ מִכָּל רָע ח ה' יִשְׁמַר צְאֲתֶךָ וּבֹאֲךָ

מדוע "אשא עיני אל ההרים"?

תהילים קכ"א נפתח באמירה: אָשָׂא עֵינַי אֶל הַהָרִים. בעל המזמור נושא עיניו אל ההרים. מדוע הוא עושה זאת, אנו לומדים מהמשפט הבא שהוא משפט שאלה: מֵאֵין יְבֹא עֲזָרִי? מדוע ההרים הם מקום שפונים אליו בבקשת עזרה? נציע שלוש אפשרויות להסבר הקשר בין אָשָׂא עֵינַי אֶל הַהָרִים לבין מֵאֵין יְבֹא עֲזָרִי:

(א) ההרים הם מקום של סכנה ומצוקה. קשה יותר לסלול דרך בהרים מלסלול דרך במישור, על כן סביר שהדרכים בהרים משובשות, אם בכלל קיימות; בהרים קשה לראות למרחוק, קשה לראות מה מחכה מאחורי העיקול, הגבעה או הסלעים, הדרך פתלתלה ומאיימת יותר מדרך במישור. ולכן כשהמשורר נושא עיניו אל ההרים הוא מודע לסכנות העלולות לבוא מהם, ומתעוררת בו השאלה: מֵאֵין יְבֹא עֲזָרִי?

(ב) המשורר אכן שרוי בצרה והוא מבקש עזרה, אולם הוא נושא עיניו אל ההרים משום שדווקא משם יבא עֲזָרִי. ההרים גבוהים ונישאים, ועל כן הם מזכירים למשורר את הכוח שהוא נזקק לו.

(ג) אם אמנם בעל המזמור נושא עיניו אל ההרים, אל מקור הכוח, ומבקש עזרה – האם עזרה זו תבוא מעם ה', או שמא בעל המזמור מחפש את עזרתם של אלים אחרים? מצד אחד, אנו יודעים שהר היה מקום ההתגלות של ה' בסיני (שמי"ט 20) ושמקום שכינתו של אלוהים הוא בהר ציון בירושלים (ישי"ב 2, י"ח 18); אך מצד שני, במקרא נשיאת עיניים אל ההרים היא גם נשיאת עיניים לאלים אחרים (דב' י"ב 2, הו' ד' 13, יח' י"ח 6). לפי שתי אפשרויות הפירוש האחרונות, ברור שהמשורר מבקש ישועה, אבל ממי? המשך המזמור, פס' 3–8, מוקדש לתשובה לשאלה זו.

מי משיב?

בפס' 2 ברור שהמשיב הוא השואל עצמו: עֲזָרִי מֵעַם ה' עֲשֵׂה שְׁמַיִם וָאָרֶץ.

¹בהכנת יחידה זו נעזרתי בשיעורה של ד"ר לאה מזור ובהצעה דידקטית של בתיה חורי, מנהלת חטיבת הביניים בתיכון שליד האוניברסיטה בירושלים.

האם זהו הקול הדובר גם בפס' 3? נראה שלא. הדברים בפסוק זה נאמרים בלשון נוכח – אֵל יִתֵּן לְמוֹט רִגְלֶךָ אֵל יָנוּם שְׁמֶרְךָ. האם ה' הוא הפונה אל השואל? נראה שלא, שהרי על ה' מדובר בגוף שלישי: יִתֵּן, יָנוּם. אם כן – מי הוא הדובר בפס' 3–8?
לפני שננסה לענות לשאלה זו נברר –

מדוע צריך קול נוסף במזמור?

לשם מה צריך קול שני, הרי השואל ענה לעצמו יפה מאוד. מה מוסיף הקול בפס' 3–8 על המענה בפס' 2? למעשה, לפס' 2 ולפס' 3–8 יש מאפיינים משותפים רבים:
- שני הקולות משתמשים באמצעי הספרותי המכונה מְרִיזְמוּס, ובעברית – מקצה לקצה (כלומר הצבת קצוות כדי לכלול את כל מה שביניהן: למשל, "מדן עד באר שבע" = מצפון ועד דרום, כל הארץ; "מכף רגל ועד ראש" = כל הגוף וכיוצ"ב).
הקול הראשון משתמש במריזמוס בתשובתו הקצרה כדי לבטא מרחב: עֲשֵׂה שָׁמַיִם וְאָרֶץ, ודברי הקול השני משופעים באמצעי ספרותי זה ומתארים באמצעותו זמן, מרחב ופעילויות של האדם:
יֹזְמֵם הַשָּׁמַיִשׁ... יָרַח בְּלִילָה (6); יָצַתְךָ וּבֹאָךָ (8); מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם (8).
- בשני הקולות נזכרים איברי גוף:
עֵינַי, רִגְלֶךָ, יָד יְמִינֶךָ, נַפְשֶׁךָ.
- בשני הקולות מופיע השם המפורש ה' (בסך הכול חמש פעמים בכל המזמור).
למזמור, על שני הקולות שבו, מבנה מיוחד, מבנה המשותף לכמה ממזמורים הפותחים ב"שיר המעלות" (כאן לְמַעְלוֹת) – המילה, או הביטוי, שבסוף הצלע הראשונה מקבילים בתקבולת זהה, או דומה, למילה שבתחילת הצלע השנייה. כך נוצר מבנה של מדרגות, ואולי זה מקורו של הביטוי: שִׁיר לְמַעְלוֹת.

א שִׁיר לְמַעְלוֹת

אֲשָׁא עֵינַי אֶל הַהָרִים מֵאֵין יְבֵא עֲזָרִי.

ב עֲזָרִי מַעַם ה' עֲשֵׂה שָׁמַיִם וְאָרֶץ.

ג אֵל יִתֵּן לְמוֹט רִגְלֶךָ אֵל יָנוּם שְׁמֶרְךָ.

ד הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל.

ה ה' שְׁמֶרְךָ ה' צִלְךָ עֲלִיד יְמִינֶךָ. | יֹזְמֵם הַשָּׁמַיִשׁ לֹא יִכְכֶּה וְיָרַח בְּלִילָה.

ז ה' יִשְׁמְרְךָ מִכָּל רָע יִשְׁמְרְךָ אֶת נַפְשֶׁךָ.

ח ה' יִשְׁמְרְךָ יָצַתְךָ וּבֹאָךָ מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם

אם הקולות כל כך דומים לשם מה שני קולות?

אם אכן, הקול השני דומה לקול ראשון – בתוכן השורה התחתונה ובביטויים החוזרים, במבנה ובאמצעים הספרותיים – מה ייחודו של הקול השני? מה הוא מוסיף?
הקול הראשון (בפס' 2) מתאר אל רחוק שברא את העולם: עֲשֵׂה שָׁמַיִם וְאָרֶץ. לעומת זאת, נראה שהקול השני מצייר תמונה של אלוהים קרוב מאוד, אל המשגיח על בני האדם ושומר עליהם. הקול הראשון מדבר "בסיסמאות" – הצירוף "שמים וארץ" מופיע כמעט שישים פעם במקרא, ויותר מעשרים תיאורים במקרא מתארים את ה' עושה, קונה, מרעיש, נוטה, בורא (ועוד) "שמים וארץ". לכן, אף שיש בתשובת הקול הראשון ביטוי לעוצמה, לכבירות ולנשגבות של אלוהים, היא מנותקת מהאדם – הן בתוכנה הן בעצם היותה נוסחאית. הקול השני, לעומת זאת, מצייר אלוהים הדואג לאדם, נמצא בקרבתו ומגן עליו.

כיצד נוצרת תחושת הקרבה שמעניק הקול השני?

את תחושת הקרבה וההשגחה האלוהיות יוצרים פס' 3–8 בעזרת כמה אמצעים:

א. בחזרה על הצליל "ד". הצליל מופיע עשר פעמים:

רְגַלְךָ, שְׁמֵרְךָ, שְׁמֵרְךָ, צִלְךָ, מִיְנֵךָ, לֹא יִכְפֹּה, יִשְׁמְרְךָ, נִפְשֶׁךָ, צִאתְךָ וּבֹאְךָ

ב. בחזרה על השורש ש-מ-ר שש פעמים: שְׁמֵרְךָ, שׁוֹמֵר, שְׁמֵרְךָ, יִשְׁמְרְךָ, יִשְׁמֹר, יִשְׁמֹר.

ג. בשימוש הרב במריזמוס – צִאתְךָ וּבֹאְךָ, יוֹמֵם הַשֶּׁמֶשׁ... וְיָרַח בְּלַיְלָה, מַעֲתָה וְעַד עוֹלָם, המעביר את המסר שה' עמך תמיד, בכל מצב.

ד. בשימוש בפועל ובתואר כתכונה מתמשכת: ה' שְׁמֵרְךָ, ה' צִלְךָ, ולא כפעולה או כתיאור חד־פעמיים.

מיהו הקול הנוסף?

לזהות הקול בפס' 3–8 הועלו הצעות רבות בפירושים השונים על המזמור – מקהלה, שיח בין אב לבנו, שיח בין עולה רגל לכוהן ועוד. לנו נראה הפירוש שמדובר כאן בקול פנימי נוסף של השואל־המשורר. המשורר מתחיל את תשובתו בנוסחה המוכרת לו, והוא ממשיך לעודד את עצמו בעזרת תכונות של אלוהים שהן משמעותיות למצבו – היותו משגיח על בני האדם ולא רק מי שברא את הטבע בעבר הרחוק בריאה חד־פעמית.

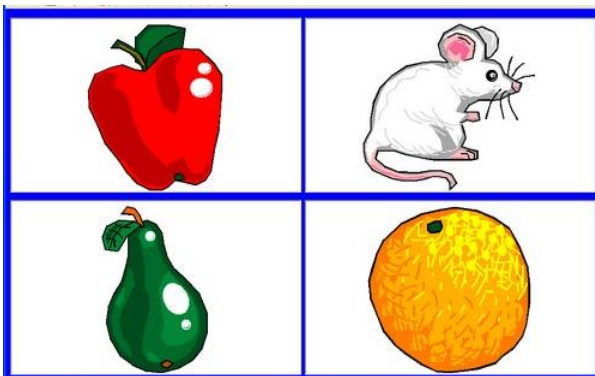
ייתכן שהמסגרת העוטפת את המזמור נותנת עדיפות לפירוש ששני הקולות אינם מבטאים שיח בין שתי דמויות חיצוניות, אלא הם קולותיו הפנימיים של אדם המשוחח עם נפשו. כוונתנו לשורש ב-ו-א המופיע בפתחה ובסיום: בָּא (פס' 2) וּבֹאְךָ (פס' 8), וכן לצליל מַּ בפתחה ובסיום: מֵאֵין, מְעַם, מַעֲתָה – אלה נותנים לשני הקולות מסגרת אחת ומעלים את הסברה שמדובר בסגנון אחד ובדובר אחד.

במה מתלבט בעל המזמור בתוכו?

אין ספק שבעל המזמור שרוי במצוקה ושהוא מבקש עזרה. הוא מבין מיד שהנוסחה שהוא רגיל לה תסייע לו לחפש תשובה. אולם היא איננה מספיקה, והמשורר מחזק את עצמו באמירות על קרבתו של האל ועל שמירתו והשגחתו הפרטית של ה' עליו.

לעתים אדם מוצא חיזוק וביטחון בעמידתו מול "אחר". לא קל לחוש בקרבת ה' ברגעי מצוקה, אך דווקא מול "שונה" אפשר לעתים לשאוב כוח ולגבש עמדה. נראה לנו שעל רקע תכונה אנושית זו, אפשר להבין את הפולמוס שבמזמור.

הפולמוס מול האחר במזמור קכ"א

יוֹמֵם הַשֶּׁמֶשׁ לֹא יִכְפֹּה וְיָרַח בְּלַיְלָה, פסוק זה, פס' 6, הוא יוצא דופן במזמור כולו וגם בתשובת הקול השני – אין בו השורש ש-מ-ר (כמו בשאר פסוקי הקול השני) והוא חורג ממבנה המעלות ששרטטנו לעיל. חריגות היא דרך למשוך את תשומת לב הקורא.

כך למשל בציור שלפנינו.²

בציור נראים שלושה פירות מלאי צבע ועכבר אחד המצויר בצבעים מועטים וחיוורים. למרות החיוורון, העכבר הוא הפריט הבולט ביותר בציור והוא המושך את תשומת לבם של המתבוננים. מדוע? משום שהוא יוצא דופן.

למה מבקש פס' 6 למשוך את תשומת לבם של הקוראים?

² מתוך: www.4id.co.il/4idnewo/content/readall.htm

במזרח הקדום נחשבו השמש והירח לאלים – האל סין היה אל הירח במסופוטמיה ושמש היה אל השמש. גם במקרא יש ביטויים לתפיסה זו של כוחות הטבע; כך למשל בדב' ד' 19: וּפָן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשָּׁמֶשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צָבָא הַשָּׁמַיִם וְנִדְחָתָהּ וְהַשֵּׁתַחֲוִיתָ לָהֶם וְעַבַדְתָּם אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֹתָם לְכָל הַעַמִּים תַּחַת כָּל הַשָּׁמַיִם. נראה שבפס' 6 מהדהד פולמוס עם האמונה האלילית הזאת, והמשורר מבקש לחזק את קוראיו באמונה שיש רק כוח אלוהי אחד, ה' לבדו ברא את העולם ורק הוא משגיח על האדם. כאילו ביקש בעל המזמור לומר: אפשר שבאמונות אחרות השמש והירח הם בעלי כוחות אלוהיים היכולים להכות, אולם ה' עושה השמים והארץ הוא אל יחיד, והוא שיכול לשמור מסכנות היום ומסכנות הלילה גם יחד.

לאור זאת, ייתכן שהפולמוס הזה מהדהד גם מהאמירה הפותחת: אֲשָׁא עֵינֵי אֶל הַהָרִים. לעיל הצענו שאחת האפשרויות לפרש את נשיאת העיניים אל ההרים היא לראות בה נשיאת עיניים לכוחות אלוהיים שונים, ובייחוד לעבודת הבעל (ראו יח' י"ח 5–6: וְאִישׁ כִּי יִהְיֶה צָדִיק וְעָשָׂה מִשְׁפָּט וְצָדָקָה. אֶל הַהָרִים לֹא אָכַל וְעֵינָיו לֹא נָשָׂא אֶל גְּלוּלֵי בַיִת יִשְׂרָאֵל...). ואם כך, ייתכן שבראשית המזמור הזה המשורר מצהיר: "אין מה לחפש בהרים, אלא את עזרתו של ה'". חיזוק לנימה הפולמוסית במזמור אפשר למצוא גם בביטוי: אֶל יְנוֹם שִׁמְרָךְ. הַנָּה לֹא יְנוֹם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל (פס' 3–4). במיתוס הכנעני המוכר מספרות אוגרית האלים חיים חיים אנושיים – הם אוכלים, שותים, שרים וטרודים בענייניהם. דוגמה ל"אנושיותם" של האלים אנו מוצאים בדברי אליהו לנביאי הבעל. במאבקו בהר הכרמל עם נביאי הבעל (אל כנעני שאת פולחנו הביאה לארץ ישראל איזבל הצידונית) לועג אליהו לחוסר ההיענות של בעל למרות פעילותם הנמרצת של נביאיו: קָרְאוּ בְּקוֹל גְּדוֹל, הוּא מֵהַתֵּל בָּהֶם, כִּי אֱלֹהִים הוּא כִּי שִׁיחַ וְכִי שִׁיג לֹו וְכִי דָרַךְ לוֹ אוּלֵי יִשָּׁן הוּא וְיִקָּץ (מל"א י"ח 27). שלא כמו אלים אחרים, אומר בעל מזמור קכ"א, ה' איננו ישן ושמירתו היא שמירת תמיד – ביום ובלילה, בצאת האדם ובבואו, מעתה ועד עולם.

באילו נסיבות נאמר המזמור?

ברור שיש במזמור דגש רב על היחיד, על האדם הפרטי. עם זאת, יש לשים לב לפס' 4: הַנָּה לֹא יְנוֹם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל. האם יש כאן בכל זאת רמז להקשר לאומי? במחקר הועלו הצעות רבות באשר לנסיבות כתיבת המזמור ולזהות כותבו, ובהן עולה רגל, חייל ועוד. בעניין זה, אציג את הצעתה הדידקטית של בתיה חורי, מנהלת בבית הספר התיכון שליד האוניברסיטה:

מי כתב את המזמור? ומה גרם לו לכתוב אותו?

לצורך מתן תשובה לשאלה זו, נחלק לכל תלמיד שני ריבועי נייר קטנים. על ריבוע אחד יכתוב התלמיד:

1. מי לדעתו היה יכול לכתוב מזמור כזה? (עני, אישה עקרה, מובטל וכו') ועל הריבוע השני יכתוב:
2. מה היה המצב שהביא אותו לחבר את המזמור?

כל תלמיד יתבקש גם לצטט שורה מן המזמור שהיא הבסיס לתשובתו. בסיום הכתיבה נכתוב על הלוח את הרעיונות שהעלו התלמידים ונדון עם התלמידים בשאלה – האם יש תשובות נכונות יותר ונכונות פחות?

במהלך הדיון יתבהר שהמזמור היה יכול להיאמר מפייהם של אנשים רבים מאוד, ובמצבים שונים ומגוונים. נראה גם שהמזמור מתאים למצבים אישיים־פרטיים, אבל גם למצבים של קבוצה או של ציבור. אמנם תפאורת השיר היא תפאורה של מסע, של "בחוץ" – הרים, מעברי יום ולילה, צאתך ובוואך – אבל ייתכן שהוא רומז גם למסע פנימי. גדולתו של המזמור היא שפירושים רבים מתאימים לו, ושהוא מתאים למצבים משתנים, של הפרט ושל הכלל. לכן אפשר לטעון שבכוונה תחילה לא מתואר בו מסע מסוים, אלא מסע החיים של האדם. בחייו של כל אדם יש דאגות, חרדות, ופגעים מלמטה ומלמעלה, והרעיון המרכזי שהמזמור מדגיש הוא שעם כל זאת – ה' יִשְׁמֵר צְאֲתְךָ וּבּוֹאֲךָ.

אלוהים שומר על האדם. הוא, בורא העולם, יצר בתוך הבועה הגדולה של העולם כולו בועה קטנה המוקדשת רק לאדם הפרטי. זוהי אחת החוויות הדתיות המשמעותיות ביותר, והמזמור שלפנינו מצליח להעבירה בעוצמה רבה.

העשרה:

ההרים אינם בהכרח מקור לכוח ולביטחון – לאה גולדברג בהשראת תהילים קכ"א

[אשא עיני אל ההרים] לאה גולדברג

אֲשָׂא עֵינַי אֶל הַהָרִים

וְהַהָרִים שׁוֹמְמִים.

אֵיכָה פָּרַחְתָּ בָּם, נַפְשִׁי

רִקְפָתִי בַּחֲגוּי הַסֵּלַע!

אֶקְשִׁיב לְהַד הַהָרִים

וְהַהָרִים דּוֹמְמִים.

אֵיכָה יֵאבֵד בָּם קוֹלִי

בַּחֲגוּי הַסֵּלַע?

סָגְרוּ עָלַי הַהָרִים,

שְׁבוּיָה עֵרִי בְּהָרִים,

חֲשָׁכוּ עֵינַי בְּהָרִים כִּי פָּנָה יוֹם.³

מזמורנו בשירה

את מזמור קכ"א בלחנו של יוסף קרדונר ובביצוע מוש בן ארי אפשר לשמוע באתר **יוטיוב**: [שיר למעלות - מוש בן ארי](#) [YouTube](#) - (תודה לד"ר איריס יניב ששלחה לי את הקישור הזה).

מעניין לשמוע את גרסתו של הרב שלמה קרליבך –

[Eso Einai - Rabbi Shlomo Carlebach - רבי שלמה קרליבך YouTube](#) -

ביבליוגרפיה

בזק י', "אשא עיני אל ההרים... (תהלים קכא)", **בית מקרא**, 38, ד (תשנ"ג), עמ' 355–360.

Becking B., "God-Talk for a Disillusioned Pilgrim in Psalm 121", *Journal of Hebrew Scriptures*, 9 (2009), pp. 2–10.

Ceresko R. A., "Psalms 121: A Prayer of a Warrior?", *Biblica*, 70, 4 (1989), pp. 496–510.

Wilis T. J., "An Attempt to Decipher Psalms 121:1b", *Catholic Biblical Quarterly*, 52, 2 (1990), pp. 241–251.

³ לאה גולדברג, **כתבים, שירים, ב**, תל אביב 1973, עמ' 225. השיר מופיע גם בספרה של מלכה שקד, **לנצח אנגנד: המקרא בשירה העברית החדשה – אנתולוגיה**, עמ' 320.